

B. ERDŐS MÁRTA

Generativitás és fenntartható fejlődés

A jövő árnya

A második világháborút követően Jean Monnet az európai fejlődés lehetséges alapjául két különböző dinamikát vázolt fel: a reményét, és a félelemét (idézi: Van Beek 2008: 2.). Míg a remény, a jövőben való bizakodás, a közös célok hosszabb távon az együttműködés stratégiáinak adnak teret, addig a félelem, a bizalomhiány manipulálhatóvá tesz, elbátortalanít, látszólag egyesít, ám végül elszigetel. Lakoff (2004: 52–80.) kritikai-diskurzuselmzésében megmutatja, miképpen kelti fel egy gyámolító politikai rendszer azokat az aggodalmakat, amelyeknek kezelésére hatalmi pozíciójának megerősítése érdekében maga vállalkozik. Cooperrider és Whitney (2000: 58–64.) hasonlóképpen érvel, amikor azt állítják, a deficit-nyelv, a „bajbeszél” a nép valódi ópiuma. Napjainkat a 21. század elejére az anticipált változásoktól való félelem hatja át, a megoldások helyett a különféle kockázatok azonosítására, elemzésére és kezelésére összpontosítunk.

Beck (2005 [1986]: 19–50.) a kockázati társadalom kialakulását a csernobili atomkatasztrófa bekövetkeztétől datálja. Elemzésében a kockázati társadalom mint a félelem-dinamika kiteljesedése mutatkozik meg: az ide vezető út azonban már a második világháború után, Monnet felvetésével egyidejűleg szélesre nyílt. A hidegháború globális, tartós MAD¹ fenyegetéséhez a hetvenes években további súlyos problémák társultak: ekkor tapasztaljuk meg az állandónak hitt gazdasági növekedés komoly, máig ható korlátait, bekövetkezik az első olajválság és az olajárrobbanás. Hatásait Magyarországon is megérezzük, ezt követően elindul, majd egyre nagyobb léptékben folytatódik az ország eladósodása. Erre az időszakra esik egy jelentős demográfiai változás: a jóléti társadalmak idősödése. Ez az egyre erősödő tendencia maga után vonja a hangsúlyok eltolódását a politikai hatalom, az erőforrások elosztása és az értékrend, a szemlélet terén. Bár korunk fogyasztói társadalmában – markáns gazdasági érdekek alapján – a fiatalság feltételen, drágán megvásárolható-megvásárolandó értékként, vagy legalábbis hangsúlyos *dekorációként* jelenik meg, az idősök számarányuknál fogva jóval nagyobb mértékben részesednek a gazdasági és politikai hatalomból. Ezt mutatja az Amerikai Egyesült Államokban az 1970-es évektől érvényre jutó tendencia: az idősök körében csökken, míg a gyermekeknél nő a szegénység. Hazánkban ugyanez az eltolódás alakult ki (Gál-Gulyás-Medgyesi 2011: 1–71.). Az idősödő társadalmakban nem csupán a várható élettartam öröndetes növekedéséről van szó: a hetvenes évektől Európa

¹ Mutually Assured Destruction, azaz bármely fél alkalmazza elsőként a nukleáris fegyvereket, a technológiai „fejlődés” következtében egy nukleáris háborúban nem lehet győztes.

nagy részében csökken a gyermekvállalási hajlandóság. A demográfiai deficit hazánkat súlyosan érinti: az utóbbi évek valamivel kedvezőbb európai tendenciában sem osztozunk (Spéder 2011: 1–11.). Az eladósodás és a demográfiai deficit mellett Magyarországon is gondot okoz a környezeti erőforrások indokolatlan, túlzó felhasználása és a környezetszennyezés (Gál–Gulyás–Medgyesi 2011: 1–71.). A fenntartható fejlődéssel összefüggésben a nemzedékek közötti igazságosság kérdését vizsgálva a szerzők megállapítják: a legtöbb társadalomfilozófia irányzat szerint elvárható, hogy a jövő nemzedék a jelen generáció munkájának haszonélvezőjévé váljék, azaz az életéhez szükséges forrásokat ne pusztán megőrizték számára, hanem gyarapítsák is. Az igazságosság-elméletek egyike sem engedné meg, hogy a következő nemzedék tagjai a szegénységi küszöb alá süllyedjenek azért, mert a jelen generációk felélik a jövő forrásait.

Ma a Föld minden társadalmában a fenntarthatóság súlyos kérdéseivel néz szembe. Bateson (2000 [1972]: 457.) már a hetvenes évek elején rámutatott az „ember harca a természet vak erőivel szemben” alapállás képtelen mivoltára. Arra figyelmeztetett, hogy a faj, amely saját környezetének leigázását tűzi ki célul, önmagát pusztítja el, hiszen maga is a legyőzendő ellenségnek tekintett környezet része. A rendszerszerű, hosszú távú gondolkodást, a felelősségvállalást, amely a globális társadalom problémáit enyhíthette volna, nem sikerült átültetni a gyakorlatba. Ezt részben a modern demokráciák szerkezeti problémája magyarázza: a döntéshozók abban érdekeltek, hogy rövid távra tervezzenek, a kedvezőtlen következményeket pedig az utódokra hárítsák át (Gál–Gulyás–Medgyesi 2011: 1–71.).

Kotre (1996: 1.) így ír:

A hetvenes évek végére az amerikai társadalomtudósok egyre szélesebb körre fejezi ki aggodalmát amiatt, hogy az állampolgárok nem képesek, vagy nem hajlandók azonosulni a jövővel (...), hogy életük színtereit jobb, fejlettebb állapotban adják tovább, mint ahogyan nekik adatott át; azért, hogy érezhessék, valami értékeset tudnak adni az elkövetkezendő nemzedéknek.

Martin és Schumann (1997: iv) könyvükben a globalizáció várható következményeit, a gazdasági és társadalmi fenntarthatósággal kapcsolatos, a 21. századra várható súlyos gondokat vetítik előre. A 20:80-as társadalmak világában az emberiség ötöde mint a globális kapitalizmus működtetéséhez szükséges munkaerő, a többi pedig mint *felesleg* jelenik meg: az ő sorsuk a segélyektől függ, lelki békéjüket pedig a „tittyainment”, az olcsó és nem igényes szórakoztatás hivatott biztosítani. Egy ilyen világban a demokrácia pusztán szlogenre üresedik, a polgároknak a politikai részvétel helyett a manipuláció kifinomultabb vagy – a humán- és társadalomtudományok edzette kritikai gondolkodás háttérbe szorításával, a nevelési-oktatási rendszerek elszegényítésével – elnagyoltabb eszközei várnak.

A globalizáció az információ, a tőke, a munkaerő stb. szabadabb áramlása révén akár pozitívan is hozzájárulhatna a kevésbé fejlett országok demokratizálódási folyamataihoz, és így a teljesebb körű részvétel, a közös érdekek artikulációja révén

egy fenntarthatóbb világ létrehozásához. Li és Reuveny (2003: 29–54.), áttekintve az egymással versengő, ellentmondó elméleteket, empirikus vizsgálatot folytattak le, hogy a globalizáció és a demokrácia közötti összefüggéseket feltárják. Idősoros vizsgálatukban 127 ország helyzetét elemezték 1970 és 1996 között. Arra a megállapításra jutottak, hogy mind a fejlett, mind a kevésbé fejlett országokban a kereskedelmi nyitás és a portfolió alapú befektetések beáramlása negatívan befolyásolta a demokrácia alakulását. A közvetlen befektetések kezdeti pozitív hatása pedig az idő folyamán jelentősen gyengült. Egyedül egy tényező befolyásolta kedvező irányban a demokratikus folyamatokat: a demokratikus eszmék terjedése. A szerzők megállapítják, hogy a kevésbé fejlett országok globalizációval szembeni sebezhetősége nagyobb. A szerzők szerint ha a demokráciát követendő modellnek tekintjük, nincs más reális választásunk, mint *lelassítani* a globalizáció folyamatát.

Hazánkban továbbá említést kell tennünk az államszocialista múlt néhány máig ható, a jövő és a lehetőségek szociális reprezentációját, az állampolgári részvételt befolyásoló örökségéről. A Kádár-rendszerben világelesőkke lettünk a szuicid statisztikában, és az öndesztrukció másik formája, az alkoholizmus széles körű elterjedése is komoly társadalmi problémákról árulkodott (Zonda–Veres 2004: 7–23.). Smith (2002: 55–65.) az öndesztrukció kulturális mintázatainak elterjedését és megszilárdulását Bateson (2000 [1972]: 206–210.) nyomán a kettős kötés helyzeteivel hozza összefüggésbe. A kettős kötés feloldhatatlan, kényszerítő kapcsolati paradoxon. Áldozata egy számára megkérdőjelezhetetlen tekintélyszemélytől kulcsfontosságú, ám összeegyeztethetetlen utasításokat kap. A szorongató, ismétlődő helyzet az elvárásokat, beállítódásokat tartósan formálja, így külső fenyegetésre nincs többé szükség („puha diktatúra”). E „tanulás” eredménye az összezavarodás, a bénultság, a passzivitás. A helyzet mindaddig feloldhatatlan, míg maga a kettős kötés nem válik reflektálttá. A diskurzus szintjén a jelölők kiüresítése, „lebegtetése” hozza létre a kettős kötések² (B. Erdős 2011: 7–21., B. Erdős–Kelemen 2011: 281–308.). A kommunikáció, az együttműködés torzul, beszűkül, mert a beszéd homályossá válik, a jelentések esetlegesek. Ezzel együtt elvész a reflektálhatóság. Szokolczai (2001) szerint a diktatúra fenntartásának feltétele a kaotikus-liminális viszonyok konzerválása. Ennek egyik útja a jelentések kiüresítése; a másik pedig a vezető, valódi reformokra képes elit kiszorítása a kontraszelekció (Hunyady 2002: 448–488.) mechanizmusai révén. Az eredmény: a „depressziós” nép, a tartós stagnálás, reményvesztettség, passzivitás, függőség, a szolidaritás és a közösségi élet hiánya, az élet értelmetlenségének érzése.

² Figyeljük meg a „vélemény” fogalmának kiüresedését az alábbi viccben:
Két ember beszélget 1956-ban:
– Magának mi a véleménye a politikai helyzetről?
– Van véleményem, de nem értek vele egyet.

Jólét és jóllét

Míg a fejlett nyugati társadalmakat erősen foglalkoztatja az a kérdés, hogy tagjainak alapvető szükségleteit kielégítsék, és az élet folyamán felmerülő „kockázatok” megfelelően kezeljék, ugyanezek a társadalmak nem vagy nem érdemben tördnek azzal, hogy a jóllétet (well-being) meghatározó pszichoszociális szükségletekre válaszokat találjanak (Tay–Diener 2011: 354–365.). Kopp és Skrabsky (é. n.: 1–15.) e fejlődési paradoxon kapcsán megállapítják, hogy korábbi elképzelésekkel ellentétben a gazdasági növekedés, a jólét (welfare) fokozódása egy bizonyos szint elérését követően már nem járt együtt a jóllét mutatóinak javulásával: ellenkezőleg, a két tényező között inverz kapcsolat mutatkozik, azaz a fejlett országokban emelkedik a mentális problémák aránya.

A fogyasztói társadalom individualizmusa kvázi-identitásokat termel autonóm személyiségek helyett. Ezzel párhuzamosan a kiüresedés, a felelősségvállalástól, a hosszú távú elköteleződéstől való rettegés jellemzi a kapcsolatokat (Lash 1984, Kopp–Skrabsky é. n.: 1–15., Ryan–Deci 2001: 141–146., Kasser–Ryan 1993: 410–422.). A fiatalok életében Robbins és Wilner 2001-ben már egyenesen „kapunyitási pánikról” (quarterlife crisis) ír³. A fogyasztói társadalmakban lezajló társadalmi és gazdasági változások hatására a korábbi értelemben vett felnőtt életet nem tudják megkezdeni. A piac változékonysága a szakmai karrier bizonytalanságához vezet. Már az önálló élet kezdetén nyomasztó kölcsönökkel szembesülnek. Mivel az ember kapcsolati világa a munka világával összefüggésben alakul, a következő években a szférában is az elbizonytalanodás. Késleltetetté válik a saját család alapítása, ezek a fiatalok gyakran a biztonságos múltban keresik saját jövőjüket (visszatérnek az egyetemre, vagy el sem hagyják a szülői házat). A „tittyainment” a maga eszközeivel tovább súlyosbítja a problémát, mert irreális szerepmockokat, értékrendet kínál számukra. Mindezzel együtt jár a magány, az elégedetlenség érzése – amelyet nevezhetnénk akár „depressziónak” is, a medikalizálás azonban nem oldja meg, inkább súlyosbítja az eredeti problémát. Magyarországon a demográfiai deficittel kapcsolatos adatok és magyarázatok mutatják a probléma kiterjedtségét, súlyosságát (Spéder 2011: 1–11.).

A generativitás – híd a nemzedékek között

A jelenlegi globális válság nyomán kiéleződő ökológiai, gazdasági és társadalmi kérdések, a segélyek és a „tittyainment” világából a munka világába történő visszatérés, a gyámoltó és ezért gyámoltalanná tévő gondoskodási formák helyett a valódi empowermentt a generativitás társadalmi-kulturális mintázataira mint lehetséges erőforrásra irányíthatja a figyelmet.

³ Ugyanerről a témáról, az Y-generáció problémáiról magyarul Tari Annamária (2010) könyvében olvashatunk.

A generativitás a fenntarthatóság pszichoszociális vetülete. Erik H. Erikson (1959: 50–101.) generativitás-elméletében nagy hangsúlyt kaptak azok a társadalmi és kulturális tényezők, amelyek a személyes fejlődés kontextusát jelentik. Erikson szakított a freudi hagyománnyal, amely szerint a gyermek- és serdülőkort követően már nem történnek nagy horderejű változások az ember életében. A serdülőkor identitásalakító éveit követően a fiatal felnőttkor az intimitás megteremtésének időszaka. Ezt követi az újabb kihívás, a generativitás, azaz a következő nemzedék sorsával (jólétével és jóllétével) való törődés (Erikson 1950: 267.). A generativitás mint életfeladat a személyes fejlődés egy időben meglehetősen elhúzódo, akár mintegy negyven évet is átfogó szakaszában kerül előtérbe. Az időskorban történik meg azután a megélt tapasztalatok, elért eredmények összegzése.

Amennyiben a személy úgy látja, hogy képtelen konstruktív, személyes örökség hátrahagyására, nem tudott hozzájárulni a társadalom jobbításához, alapvető problémája lesz a stagnálás érzése, az élet értelmetlenként való megélése, amelyet időskorban a „nincs idő az újrakezdésre” kétségbeesése követ. A generativitáshoz kevés a szülővé válás elköteleződése nélküli biológiai anyaság vagy apaság. Megvalósítására azonban számos út kínálkozik: az új nemzedék tanítása, mentorálása, a vezetői szerepek vállalása, a tág értelemben vett kulturális kreativitás és a gondoskodás (Erikson 1959: 50–101., MacAdams 2006a: 109–125.).

A generativitás kutatásának erős amerikai hagyományai vannak. McAdams és de St. Aubin (1992: 1003–1015.) generativitás-modellje egyéni, személyközi és szociokulturális konstruktumokat is magában foglal: kulturális mintázatokat, elvárásokat, az intrinzik motivációt, a törődés, elkötelezettség mintázatait, a hitet az emberi fajban, személyes filozófiát és narratív sajátosságokat. Szintén McAdams és munkatársai hozták létre a generativitás széles körben alkalmazott mérőeszközeit (Foley Longitudinal Study of Adulthood, Faith, Politics and the Life Story /interjúvázlatok/ Loyola Generativity Scale, Generative Behavior Checklist, Generative Action Scale /kérdőívek/).

Számos vizsgálat támasztotta alá a generativitás és a jóllét, az élettel való elégedettség, valamint a szubjektíve értékelt sikeresség között összefüggéseket (McAdams 2006b, de St. Aubin and Mc Adams 1995: 99–112., Bauer–McAdams–Sakaeda 2005: 203–217., Bauer és társai 2008: 81–104., Bauer–McAdams, 2004: 114–127., Grossbaum–Bates 2002: 120–127., Morfei és társai 2006: 55–58., Huta–Zuroff 2007: 47–52.). A magas generativitás nem fér össze a félelemdinamikával: az ilyen személyek kevésbé szoronganak, nem jellemző rájuk a depresszió, és összességében érettebb megküzdési stratégiákkal rendelkeznek. Így ellenállóbbak a stresszel szemben, jól alkalmazkodnak a kihívásokhoz (Van Hiel és társai 2006: 543–574.).

McAdams és munkatársai (1997: 679–694.) interjú-elemzéseikben két jellegzetes narratív szerveződést azonosítottak: ezeket a *megváltás*, *jóvátétel* (redemption), illetve a *hanyaglás* (contamination) történeteinek nevezték. A magas generativitású személyek megváltás-narratíváiban a hála, az elköteleződés, a mások generativitására irányuló fogékonyság, a személyes hit, valamint a szelfen túlmutató célkitűzések jelentek meg elsősorban. A negatív események az ilyen személyek számára valamilyen későbbi személyes haszonnal, tanulsággal járnak. Ez összefügg a „második

esély” témájával: a hittel, hogy amit elrontottunk, az javítható, újramezhető, és végső soron a javunkra válhat (Kotre 1996: 39–148.).

A generativitás megélése a nemzedékek közötti szolidaritás útja (Slater 2003: 55–65.). Hazánkban ennek a kérdésnek különleges jelentősége van, hiszen a hirtelen ideológiai váltások jócskán megnehezítették, hogy az egyik generáció a másik számára érvényes tanításokkal szolgálhasson. A súlyos történelmi traumákat átélt csoportok (pl. a zsidó és roma holokauszt, a malenkij robot túlélői, a kommunizmus áldozatai) hosszú ideig nem osztották, vagy nem is oszthatták meg személyes történeteiket utódaikkal (pl. Virág 1994: 129–138, Singer 2010: 85–102., Kopp–Skrebsky é. n.: 1–15). Kotre (1996: 39–148.) egy magyar asszony élettörténetének kvalitatív elemzése során mutat rá a történelmi traumák és a generativitás szakaszában megélt elakadások összefüggéseire. Penezic és munkatársai (2008: 237–248.) horvát mintán, kérdőíves vizsgálattal szintén kimutatták a háborús traumák negatív hatásait. A horvát szerzők a mai állapotokra vonatkoztatva megállapítják továbbá, hogy a rendszerváltozást követő visszaesés miatt a középkorúak és idősebbek haszontalannak érzik saját munkájukat, személyes kudarcukat látják a hanyatlásban. Magyarországon hasonló vizsgálatot nem végeztek, azonban joggal feltételezhető a párhuzam.

Számos tanulmány igazolta ugyanakkor, hogy a generativitás nagyobb társadalmi-politikai aktivitással jár együtt (szavazás, civil érdekvédelem, önkéntesség stb.). A generatív viselkedésminták és attitűd érvényre jutása segíti a demokratizálódás folyamatait (Penezic és társai 2008: 237–248., Peterson–Duncan 1999: 105–118.). Összességében a generativitás, mint viselkedésforma és attitűd társadalmi jelentőségét a fenntartható fejlődésben játszott központi szerepe adja. Személyes szinten a boldog, értelmes, szabad és felelős élet lehetősége.

Irodalom

- B. ERDŐS, MARTA–KELEMEN, GABOR (2011): The Finite Universe: Discursive Double Bind and Parrhesia in State Socialism. *History of Communism* (2): 281–308.
- B. ERDŐS MÁRTA (2011): Ész-lelés. In Deák Anita–Nagy László–Péley Bernadette (szerk.): *Lélek-képek. Tanulmányok a 60 éves Révész György tiszteletére*. Pécs, Pannonia Könyvek, 7–21.
- BATESON, GREGORY (2000 [1972]): *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*. Chicago, University of Chicago Press.
- BAUER, JACK J.–MCADAMS, DAN P.–PALS, JENNIFER L. (2008): Narrative Identity and Eudaimonic Well-Being. *Journal of Happiness Studies* (9), 81–104.
- BAUER, JACK J.–MCADAMS, DAN P.–SAKAEDA, APRIL R. (2005): Interpreting the Good Life: Growth Memories in the Lives of Mature, Happy People, *Journal of Personality and Social Psychology* (1), 203–217.
- BAUER, JACK J.–MC. ADAMS, DAN (2004): Growth Goals, Maturity and Well-Being. *Developmental Psychology* (1), 114–127.

- BECK, ULRICH (2005 [1986]): *Risk Society. Towards a New Modernity*. London, Sage.
- COOPERRIDER, DAVID L.–WHITNEY, DIANA (2000): Imagine Chicago: How would you Approach Relational Responsibility With 7 Million People? In McNamee, Sheila–Gergen, Kenneth (szerk.): *Relational Responsibility*. London, Sage, 58–64.
- DE ST. AUBIN, ED–MCADAMS, DAN P. (1995): The Relations of Generative Concern and Generative Action to Personality Traits, Satisfaction/Happiness with Life and Ego Development. *Journal of Adult Development* (2), 99–112.
- ERIKSON, ERIK H. (1950): *Childhood and Society*. New York, Norton.
- ERIKSON, ERIK H. (1959): *Identity and the Life Cycle. Growth and Crises of the Healthy Personality*. New York, International Universities Press, Norton, 50–101.
- GROSSBAUM, MIRIAM F.–BATES, GLEN W. (2002): Correlates of Psychological Well-Being at Midlife: The Role of Generativity, Agency and Communion, and Narrative Themes. *International Journal of Behavioral Developments* 26 (2), 120–127.
- HUNYADY GYÖRGY (2002): A kontraszelekció pszichológiája: egy kutatási terület feltérképezése. In Hunyady György (szerk.): *Szociálpszichológia történetlanároknak. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Ökonet, 448–488.
- HUTA, VERONIKA–ZUROFF, DAVID C. (2007): Examining Mediators of the Link Between Generativity and Well-Being. *Journal of Adult Development* 14 (1–2), 47–52.
- KASSER, TIM–RYAN, RICHARDS M. (1993): A Dark Side of the American Dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology* 65 (2), 410–422.
- KOPP MÁRIA–SKRABSKY ÁRPÁD (é. n.): *Magyar lelkiállapot az ezredforduló után*. Internet: http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf, letöltve: 2012. 04. 17.
- KOTRE, JAMES (1996): *Outliving the Self: How we Live on in Future Generations*. New York, Norton.
- LAKOFF, GEORGE (2004): *Don't Think of an Elephant*. White River Junction, Chelsea Publishing.
- LASCH, CHRISTOPHER (1984): *Az önimádat társadalma*. Budapest, Európa.
- LI, QUAN–REUVENY, RAFAEL (2003): Economic Globalization and Democracy: An Empiric Analysis. *British Journal of Political Science* (33), 29–54.
- MCADAMS, DAN P. (2006a): The Problem of Narrative Coherence. *Journal of Constructivist Psychology* 19 (2), 109–125.
- MCADAMS, DAN P. (2006b): The Redemptive Self: Generativity and the Stories Americans Live By. *Research in Human Development* 3 (2–3), 81–100.
- MCADAMS, DAN P.–DE ST. AUBIN, ED (1992): A Theory of Generativity and its Assessment through Self-report, Behavioral Acts, and Narrative Themes in Autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology* 62 (6), 1003–1015.
- MCADAMS, DAN P.–DIAMOND, ANN–DE ST. AUBIN, ED–MANSFIELD, ELIZABETH (1997): Stories of Commitment: The Psychosocial Construction of

- Generative Lives. *Journal of Personality and Social Psychology* (72), 678–94.
- MORFEI, MILENE Z.–HOOKER, KAREN–CARPENTER, JAMIE –MIX, CAROLYN–BLAKELEY, ERIC (2004): Agentic and Communal Generative Behaviour in Four Areas of Adult Life: Implications for Psychological Well-Being. *Journal of Adult Development* 11 (1), 55–58.
- PENEZIĆ, ZVJEZDAN–LACKOVIĆ–GRGIN, KATICA–TUČAK, IVANA–NEKIĆ, MARINA– ORGA, SONJA–POLJŠAK ŠKRABAN, OLGA–VEHOVAR, URBAN (2008): Predictors of Generative Action among Adults in Two Transitional Countries. *Social Indicators Research*, 87 (2), 237–248.
- PETERSON, BILL E.–DUNCAN, LAUREN E. (1999): Generative Concern, Political Commitment and Charitable Actions. *Journal of Adult Development* 6 (2), 105–118.
- ROBBINS, ALEXANDRA–WILNER, ABBY (2001): *Quarterlife Crisis: The Unique Challenges of Life in Your Twenties*. New York, J. P. Tarcher/Putnam.
- RYAN, RICHARDS, M.–DECI, LAUREN E. (2001): On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Review of Psychology* 52, 141–46.
- SINGER ZSUZSANNA (2010): A „málenkij robot” a magyarországi német kisebbség történetében és történelmi emlékezetében. *Szociális Szemle* 3 (1), 85–102.
- SLATER, CHARLES L. (2003): Generativity Versus Stagnation: An Elaboration of Erikson’s Adult Stage of Human Development. *Journal of Adult Development* (1), 53–65.
- SMITH, JEFFREY A. (2002): Suicide in Post-Socialist Countries. Examples from Hungary and Belarus. *Anthropology of East Europe Review* 20 (1), 55–65.
- SPÉDER ZSOLT (2011) (szerk.): Demográfiai jövőkép. Magyarország demográfiai jövőjét meghatározó tényezők alakulásának áttekintése és értékelése a fenntarthatóság szempontjából, Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Műhelytanulmányok, no.1. Vezetői összefoglaló, 1–11., http://www.nfft.hu/dynamic/NFFT_muhelytanulmanyok_1_KSH_NKI_demografia_2011.pdf, letöltve: 2012. 04. 10.
- SZAKOLCZAI ÁRPÁD (2001): *In a Permanent State of Transition: Theorizing the East-European Condition*, http://limen.mi2.hr/limen1-2001/arpad_szakolczai.html, letöltve: 2010. 11. 10.
- TARI ANNAMÁRIA (2010): *Y-generáció*, Budapest, Jaffa
- TAY, LOUIS–DIENER, ED (2011): Needs and Subjective Well-Being Around the World, *Journal of Personality and Social Psychology* 101 (2), 354–365.
- VAN BEEK, CEES (2008): *Between Hope and Fear. Jean Monnet in Dutch Politics in 2008*, Masterclass Montesquieu Instituut. Internet: http://www.montesquieuinstituut.nl/9353202/d/papers%20masterclass/paper_cees_van_bee_k.pdf, 1–17., letöltve: 2012. 04. 05.
- VAN HIEL, ALAIN–MERVIELDE, IVAN–DE FRUYT, FILIP (2006): Stagnation and Generativity: Structure, Validity and Differential Relationships with Adaptive and Maladaptive Personality. *Journal of Personality* 74 (2), 543–574.

- VIRÁG TERÉZ (1994): A Holocaust-szindróma megjelenése a pszichoterápiás gyakorlatban. *Thalassa* 5 (1–2), 129–138.
- ZONDA TAMÁS–VERES ELŐD (2004): Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon (1970–2000). *Addiktológia–Addictologia Hungarica* (1), 7–23.
- GÁL RÓBERT IVÁN–GULYÁS ATTILA–MEDGYESI MÁRTON (2011): *Intergenerációs alkotmány*. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Műhelytanulmányok No. 5. Internet: http://www.nfft.hu/dynamic/NFFT_muhelytanulmanyok_5_TARKI_intergen_alkotmany_2011.pdf, letöltve: 2012. 04. 10.